

30-May, 2026-yil

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJTIMOIIY ODOBINI
SHAKLLANTIRISHDA MARKAZLAR FAOLIYATINING AHAMIYATI**

p.f.d professor **Kaziyeva Turg’unoy Tursunboyevna**

*Andijon davlat pedagogika instituti maktabgacha ta’lim kafedra muduri
turgunoykaziyeva_@mail.ru*

Mamirova Maxzunaxon Azamjon qizi

*Andijon davlat pedagogika insituti Ta’lim tarbiya nazariyasi va metodikasi
(maktabgacha ta’lim) 2-kurs magistiri*

Annotatsiya: *Mazkur ilmiy maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy odob-axloq ko‘nikmalarini shakllantirish jarayonida xorijiy pedagogik tajribalarning ilmiy-nazariy asoslari va amaliy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tashkil etiladigan qurish-yasash va konstruktiv faoliyat, ilm-fan va tabiat, nutq va til rivojlantirish, sahnalashtirish markazlari doirasida ijtimoiy odobni rivojlantirish mexanizmlari ko‘rib chiqildi.*

Kalit so‘zlar: *maktabgacha ta’lim, ijtimoiy odob, faoliyat markazlari, xorijiy tajriba, nutq va muloqot.*

Abstract: *This scientific article analyzes the scientific and theoretical foundations and practical possibilities of foreign pedagogical experiences in the process of forming social etiquette skills in preschool children. The study examined the mechanisms for developing social etiquette within the framework of construction and constructive activities, science and nature, speech and language development, and dramatization centers organized in preschool educational organizations.*

Keywords: *preschool education, social etiquette, activity centers, foreign experience, speech and communication.*

Аннотация: *В данной научной статье анализируются научно-теоретические основы и практические возможности зарубежного педагогического опыта в процессе формирования навыков социального этикета у детей дошкольного возраста. В исследовании рассматриваются механизмы развития социального этикета в рамках конструктивной и развивающей деятельности, науки и природы, развития речи и языка, а также драматизационных центров, организованных в дошкольных образовательных организациях.*

Ключевые слова: *дошкольное образование, социальный этикет, центры деятельности, зарубежный опыт, речь и коммуникация.*

KIRISH

Zamonaviy jamiyat taraqqiyotida shaxsning ijtimoiy moslashuvi, axloqiy xulq-atvori va madaniy munosabatlari muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, maktabgacha yosh davri inson shaxsining ijtimoiy asoslari shakllanadigan eng muhim bosqich hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolada ijtimoiy odob, muloqot madaniyati, jamoada o‘zini tutish qoidalari aynan 3–7 yosh oralig‘ida faol shakllanadi. Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida ta‘lim-tarbiya jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanmasdan, balki bolalarda jamiyatda qabul qilingan ijtimoiy me‘yorlar, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy xulq-atvorni shakllantirishga yo‘naltirilishi zarur. Shu nuqtai nazardan, faoliyat markazlari asosida tashkil etiladigan mashg‘ulotlar bolalarda ijtimoiy odobni tabiiy va samarali shakllantirish imkonini beradi.

Xorijiy mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, bolalarning ijtimoiy odobini rivojlantirishda an‘anaviy dars shakllaridan ko‘ra, faoliyatga asoslangan, markazlar orqali tashkil etilgan ta‘lim samaraliroq hisoblanadi. Shu bois mazkur maqolada xorijiy pedagogik yondashuvlar faoliyat markazlari kesimida tahlil qilinadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy odobni shakllantirish masalasi ko‘plab xorijiy olimlar tomonidan ilmiy jihatdan asoslab berilgan. L.S. Vygotskiy bolaning ijtimoiy rivojlanishini muloqot va ijtimoiy muhit bilan uzviy bog‘lab, ijtimoiy tajriba shaxs rivojining yetakchi omili ekanligini ta‘kidlaydi. Ya‘ni boladagi muloqot atrof muhitga ham bog‘liq ekan tarbiyachi shunday muhit yaratishi lozim. Italiya pedagogikasida keng tarqalgan Reggio Emilia yondashuvi bolani faol subyekt sifatida ko‘rib, jamoaviy faoliyat orqali ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratadi. L. Malaguzzi ushbu yondashuvda bolalarning “yuz tili” mavjudligini ta‘kidlab, ularni erkin fikrlashga va ijtimoiy muloqotga undaydi shunday ekan bola bilan munosabatda samimiy bo‘lishimiz shart. Montessori pedagogik tizimida esa ijtimoiy odob mustaqillik, tartib va mas‘uliyat orqali shakllantiriladi. M. Montessori bolani ijtimoiy muhitda o‘zini boshqarishga o‘rgatish zarurligini ta‘kidlaydi.

NATIJALARI VA MUHOKAMA

Tadqiqot jarayonida xorijiy pedagogik tajribalar asosida maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida mavjud faoliyat markazlarining bolalarda ijtimoiy odobni shakllantirishdagi imkoniyatlari tahlil qilindi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, faoliyat markazlari orqali tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarda ijtimoiy xulq-atvor, muloqot madaniyati va jamoaviy hamkorlikni samarali rivojlantirishga xizmat qiladi.

Qurish-yasash va konstruktiv faoliyat markazida ijtimoiy odobni shakllantirish

Qurish-yasash va konstruktiv faoliyat markazi bolalarda jamoada ishlash, kelishuvga erishish va o‘zaro hurmat kabi ijtimoiy odob ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Xorijiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, konstruktiv o‘yinlar davomida bolalar o‘zaro muloqot qilish, muammolarni birgalikda hal etish va ijtimoiy mas‘uliyatni his qilishni o‘rganadi. Reggio Emilia yondashuvida qurish-yasash jarayoni oddiy o‘yin emas,

“ZAMONAVIY DUNYODA SUN’IY IDROKNING RIVOJLANISHI: YANGI DAVR MUAMMOLARI VA YANGI YECHIMLAR JURNALI”

30-May, 2026-yil

balki ijtimoiy tajriba sifatida qaraladi. Bolalar birgalikda maketlar, binolar yoki shahar modellarini yaratish jarayonida fikr almashadi, o‘z g‘oyalarini himoya qiladi va boshqalarning fikrini hurmat qilishni o‘rganadi. Ushbu jarayon bolalarda navbat kutish, sheriklar bilan kelishish, o‘zaro yordam ko‘rsatish kabi ijtimoiy odob me‘yorlarini mustahkamlaydi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, mazkur markazda olib boriladigan faoliyatlar bolalarda:

- jamoada ishlash madaniyatini;
- ijtimoiy mas‘uliyatni;
- nizolarni tinch yo‘l bilan hal etish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Bu esa ijtimoiy odobning muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi.

Ilm, fan va tabiat markazida ijtimoiy odobni rivojlantirish

Ilm, fan va tabiat markazi bolalarda tabiatga ehtiyotkorlik, umumiy qoidalarga rioya qilish va mas‘uliyatli munosabatni shakllantirish orqali ijtimoiy odobni rivojlantiradi. Montessori pedagogik tizimida ushbu markaz bolaning mustaqil faoliyati va ijtimoiy xulq-atvorini uyg‘un rivojlantirish vositasi sifatida qaraladi. Montessori tajribasiga ko‘ra, bolalar o‘simliklarni parvarish qilish, tajribalar o‘tkazish va tabiat hodisalarini kuzatish jarayonida nafaqat bilim oladi, balki ijtimoiy mas‘uliyatni ham o‘zlashtiradi. Masalan, o‘simlikni sug‘orish yoki hayvonlarga g‘amxo‘rlik qilish bolada boshqalarga zarar yetkazmaslik, umumiy mulkka ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lish kabi odobiy sifatlarni shakllantiradi. Yaponiya maktabgacha ta‘lim tajribasida esa tabiat bilan bog‘liq mashg‘ulotlar orqali bolalarda intizom, jamoaviy javobgarlik va o‘zaro yordam madaniyati rivojlantiriladi .

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ilm-fan va tabiat markazida olib boriladigan mashg‘ulotlar bolalarda:

- qoidalarga rioya qilish;
- boshqalarning mehnatini qadrlash;
- ijtimoiy javobgarlik hissini shakllantiradi.

Nutq va til rivojlantirish markazida ijtimoiy odobni shakllantirish

Nutq va til rivojlantirish markazi bolalarda muloqot madaniyati, muloyim nutq va tinglash ko‘nikmalarini shakllantirishda asosiy vosita hisoblanadi. Xorijiy tadqiqotlarda nutqiy muloqot ijtimoiy odobning asosi sifatida talqin qilinadi. SEL (Social Emotional Learning) dasturlarida bolalarning hissiy holatini anglash va uni to‘g‘ri ifodalash ijtimoiy xulq-atvorni shakllantirishning muhim omili sifatida qaraladi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, bola o‘z his-tuyg‘ularini so‘z orqali ifodalashni o‘rgangan sari u ijtimoiy vaziyatlarda o‘zini to‘g‘ri tutishga qodir bo‘ladi.

Sahnalashtirish markazida ijtimoiy odobni shakllantirish

Sahnalashtirish (dramatizatsiya) markazi bolalarda empatiya, ijtimoiy rollarni anglash va axloqiy xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Drama-pedagogika yo‘nalishida sahnalashtirish bolaning ijtimoiy tajribasini boyituvchi samarali metod sifatida qaraladi. Buyuk Britaniya va AQSh tajribasida rolli o‘yinlar orqali bolalar

“ZAMONAVIY DUNYODA SUN’IY IDROKNING RIVOJLANISHI: YANGI DAVR MUAMMOLARI VA YANGI YECHIMLAR JURNALI”

30-May, 2026-yil

kundalik hayotdagi ijtimoiy vaziyatlarni modellashtiradi. Masalan, “mehmon kutish”, “do‘st bilan kelishmovchilik”, “jamoada o‘zini tutish” kabi sahnalar orqali bolalar axloqiy qarorlar qabul qilishni o‘rganadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, sahnalashtirish markazida olib boriladigan mashg‘ulotlar bolalarda:

- empatiya va hamdardlik;
- ijtimoiy rollarni anglash;
- ijtimoiy vaziyatlarda to‘g‘ri xulq tanlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Ushbu markazlarni integratsiyalashgan holda qo‘llash bolalarda ijtimoiy odobning barqaror shakllanishiga olib keladi. Xorijiy tadqiqotlar ham shuni tasdiqlaydiki, ijtimoiy xulq-atvorni rivojlantirishda faoliyatga asoslangan yondashuv an’anaviy frontal mashg‘ulotlarga nisbatan samaraliroq hisoblanadi.

XULOSA

Maktabgacha yosh davri bolalarda ijtimoiy odob-axloq ko‘nikmalarini shakllantirish uchun eng muhim bosqich hisoblanadi va xorijiy pedagogik tajribalar (Reggio Emilia, Montessori, SEL, drama-pedagogika) faoliyat markazlari orqali ijtimoiy odobni samarali rivojlantirish imkonini beradi. Faoliyat markazlari asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar esa bolalarda ijtimoiy xulq-atvorni majburlashsiz, tabiiy faoliyat jarayonida shakllantiradi. Har bir markaz ijtimoiy odobning muayyan jihatini rivojlantiradi va ularning o‘zaro uyg‘unligi tarbiyaviy samaradorlikni oshiradi. Xorijiy tajribalarni milliy maktabgacha ta’lim tizimiga moslashtirish bolalarda ijtimoiy moslashuv, muloqot madaniyati va axloqiy barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Mazkur maqola natijalari maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyachilari, metodistlar va tadqiqotchilar uchun amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, tarbiyaviy faoliyatni takomillashtirishda metodik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vygotsky, L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press, 1978. – pp. 56–86.
2. Edwards, C., Gandini, L., Forman, G. *The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Experience in Transformation*. Praeger, 2012. – pp. 110–125.
3. Gandini, L. *Educational and Caring Spaces*. In: Edwards et al. Praeger, 2011. – pp. 70–80.
4. Montessori, M. *The Absorbent Mind*. Holt, Rinehart and Winston, 1967. – pp. 45–55.
5. Standing, E. M. *Maria Montessori: Her Life and Work*. Penguin Books, 1998. – pp. 60–70.
6. Elias, M. J., Zins, J. E., Weissberg, R. P. et al. *Promoting Social and Emotional Learning*. ASCD, 1997. – pp. 65–80.

“ZAMONAVIY DUNYODA SUN’IY IDROKNING RIVOJLANISHI: YANGI DAVR MUAMMOLARI VA YANGI YECHIMLAR JURNALI”

30-May, 2026-yil

7. CASEL. Effective Social and Emotional Learning Programs. Chicago, 2015. – pp. 20–30.
8. Bierman, K. L., et al. Social and Emotional Learning in Early Childhood. Guilford Press, 2010. – pp. 55–65.
9. Neelands, J. Drama as Creative Learning. Routledge, 2009. – pp. 60–70.
10. O’Neill, C. Drama Worlds: A Framework for Process Drama. Heinemann, 1995. – pp. 85–95.
11. Lewis, C. Educating Hearts and Minds: Reflections on Japanese Preschool. Cambridge University Press, 1995. – pp. 40–50.